

УДК 94(476)“1921/1928”:323.2-053.8

**АРГАНІЗАЦЫЯ ПАЛІТЫЧНАЙ АСВЕТЫ  
МОЛАДЗІ САВЕЦКАЙ БЕЛАРУСІ  
Ў 1921–1928 гг.**

**В. В. Даніловіч**

кандыдат гістарычных навук, дацэнт,  
дырэктар Інстытута гісторыі  
НАН Беларусі (Мінск)

*Артывкул прысвечаны даследаванню праблемы арганізацыі палітычнай асветы моладзі Савецкай Беларусі ў 1921–1928 гг. Сцвярджаецца, што кіраўніцтва кампартыі ў працы па палітычнай асвете юнакоў і дзяўчын абаліралася на камсамольскія структуры, але яны ўцэлым недастаткова кантралявалі гэту працу. Тым не менш меліся станоўчыя вынікі ў справе арганізацыі і пашырэння палітычнай асветы маладога пакалення. Увогуле 1921–1928 гг. былі этапам складаючага, але паступальнага развіцця палітычнай асветы юнацтва.*

**Ключавыя словы:** Савецкая Беларусь, моладзь, палітычная асвета, палітыка кампартыі, дзейнасць камсамола.

Як вядома, кіраўніцтва кампартыі лічыла адной з важнейшых задач палітычна-асветную і агітацыйна-прапагандысцкую працу сярод насельніцтва ў адпаведнасці з ажыццяўляемай партыяй палітыкай. Гэта датычылася і юнага пакалення.

Таму адной з асноўных задач, пастаўленых перад камсамолам, была арганізацыя палітычнай асветы ці т. зв. ліквідацыі палітычнай непісьменнасці юнакоў і дзяўчын (у першую чаргу камсамольцаў). Увогуле Галоўныя палітыка-асветныя камітэты (Галоўпалітасветкамы) РСФСР і ССРБ ва ўсёй працы па палітасвеце юнацтва абаліраліся менавіта на камсамольскія структуры [1, с. 3].

У 1921 г. сярод камсамольцаў Савецкай Беларусі рэгулярна праводзіліся палітгутаркі, чыткі газет і часопісаў, палітычнай літаратуры. Камсамольскія арганізацыі выдзялялі губернскім і павятовым палітасветкамам кіраўнікоў студый і лектараў. Палітасветаадзел ЦК КСМБ распрацаваў і разаслаў у мясцовыя камітэты саюза праграмы і планы палітвучобы. Больш 200 камсамольскіх актывістаў былі прыняты на навучанне ў партыйныя школы. Ва ўсіх паветах ССРБ дзейнічалі палітгурткі і меліся школы па ліквідацыі палітнепісьменнасці, у якіх навучаліся па 200–250 маладых людзей у асноўным на рускай мове (толькі ў Бабруйска была 1 яўрэйская група), але школам не хапала дапаможнікаў, новых формы культасветпрацы выкарыстоўваліся рэдка. Акрамя таго да II з'езда камсамола рэспублікі, які адбыўся 20–24 красавіка 1921 г., маладзёжная палітасветпраца ў ССРБ вялася несістэматычна (галоўным чынам у напрамку ліквідацыі палі-

тычнай непісьменнасці і тое не паўсюль), а пасля пэўнага з'ездаўскага ажыўлення зноў заціхла. Увогуле сувязь КСМБ з Галоўпалітасветкамам рэспублікі была слабой, падтрымка з боку апошняга працы саюза была зусім недастатковай. Такое становішча можна растлумачыць тым, што ў сакавіку 1921 г. на кожны павет упадала не больш аднаго палітасветработніка, які да таго ж быў перагружаны партыйнай і савецкай працай [2, л. 31; 3, л. 12; 4, л. 9, 11, 65; 5, л. 58; 6, л. 1; 7, л. 3; 8, с. 103].

У 1922 г. аб'ектам прыярытэтнай палітасветпрацы камсамола ССРБ сталі юнакі і дзяўчыны ва ўзросце ад 18 да 20 гадоў з вучнёўскага, саматужніцкага і люмпенпралетарскага асяроддзя. Гэта гаворыць аб вузкай выбарчай скіраванасці палітасветы ў гэты час. 3 15 лютага 1922 г. у ячэйках саюза было ўведзена вывучэнне гісторыі рэвалюцыйнага руху Расіі. У структуры КСМБ дзейнічалі 3 палітшколы і 2 гурткі рэвалюцыйнага руху. Але палітасвета вялася камсамольцамі слаба нават у Мінску. Матэрыяльны стан клубаў амаль усюды быў дрэнны. Таму з 11 красавіка 1922 г. у марксісцкіх гуртках камсамола рэспублікі была ўведзена самаадукацыя [9, л. 1, 19].

Камсамольская палітасветпраца сярод маладых сялян увогуле знаходзілася на нізкім узроўні: адсутнічалі палітгурткі, сувязь з павятовымі палітасветкамамі і паветкамамі КП(б)Б, слабой была клубная праца. Спадзяванні на дэмабілізаваных чырвонаармейцаў як на актывістаў палітасветы не спраўдзіліся. У сувязі з гэтым па ініцыятыве КСМБ пры Мінскай партшколе была створана юнацкая секцыя для падрыхтоўкі менавіта вясковых работнікаў [10, л. 2].

3-за недахопу фінансавых сродкаў з чэрвеня 1922 г. былі адменены штатныя пасады палітработнікаў ва Усенавучы (сістэме абавязковай ваеннай падрыхтоўкі грамадзян). Палітпрацу тут сталі весці кіраўнікі, выдзеленыя ў большасці ячэйкамі камсамола. Аднак сярод усіх камсамольцаў, якія былі на кіруючай палітработце ва Усенавучы, сістэматычна назіралася пасіўнасць і слабая дысцыпліна, што адмоўна адбівалася на іх працы [11, л. 12–13].

Увогуле ў КСМБ было гранічна мала паліткіраўнікоў (толькі 22), але за год яны правялі 347 гутарак, 17 мітынгаў і іншых масавых мерапрыемстваў [12, л. 15], што даволі значна для такой колькасці людзей.

Як бачым, на пачатковым этапе разглядаемага перыяду маладзёжная палітасветпраца вялася галоўным чынам на рускай мове, несістэматычна і выбарачна, не хапала паліткіраўнікоў, неабходных дапаможнікаў і фінансавых сродкаў. Ахоп палітасветай камсамольцаў і іншай моладзі быў мізэрным, асабліва на вёсцы, узаемадзеянне з палітасветкамамі і камітэтам КП(б)Б не было належным чынам арганізавана.

Толькі ў 1923 г. становішча з маладзёжнай палітасветай пачало змяняцца. Калі ў першай

палове года камсамол Савецкай Беларусі паранейшаму слаба яе разгортваў, нават унутры-саюзную, то з сярэдзіны года камсамольская палітасветпраца ўзмацнілася, КСМБ была наладжана сталая сувязь з Галоўпалітасветкамам ССРБ праз камісію па агітацыі і прапагандзе [13, л. 5; 14, л. 13, 41; 15, л. 4; 16, л. 21].

Актывізацыя камсамолам палітасветы патрабавала ўзмацнення метадычнага кіраўніцтва ёю. З гэтай мэтай пры ЦК КСМБ была створана метадалагічная камісія па палітасвеце, якая працавала сістэму арганізацыі палітасветы камсамольцаў і юнага пакалення. Першай ступенню сталі палітгурткі, праграма навучання ў якіх была разлічана на 4 месяцы (аднак паспяхова яны працавалі толькі ў Мінску). Акрамя гэтага арганізоўваліся палітгурткі спецыяльнага характару. У асноўным жа ліквідацыя палітнепісьменнасці праводзілася ў палітшколах ніжэйшай і вышэйшай ступеняў пры клубах. Ніжэйшыя азнаямлялі з элементарнымі палітведамі з марксісцкай кропкі гледжання, вучылі чытаць партыйныя газеты. Такіх школ было 21 (у іх навучалася 665 чалавек), але не ва ўсіх з іх хапала кіраўнікоў груп. Вышэйшыя былі прызначаны для тых, хто ўжо вывучаў гісторыю народнай гаспадаркі і рэвалюцыйнага руху. Існавала 12 такіх школ (ахоплівалі 328 чалавек). Курс навучання ў школах абодвух тыпаў займаў прыкладна 4 месяцы [14, л. 69–70].

Дзейнічалі і прапагандысцкія камсамольскія калектывы, якія кіраваліся палітасветкамісіямі павеетаркамаў ці райкамаў саюза. Гэтыя калектывы збіраліся не менш чым раз на тыдзень, але абслугоўвалі толькі агульныя сходы ячэек. Да таго ж за ячэйкамі былі замацаваны палітработнікі [14, л. 153, 155–156].

Аднак палітасветпраца вясковых камсамольскіх ячэек, у многіх з якіх меліся палітгурткі, да лістапада 1923 г. не мела сістэматычнага характару, бо не хапала актывістаў. Таму ў вёсках камсамол у мэтах палітасветы разгарнуў сетку хат-чыталень і выкарыстоўваў агітацыйныя перасоўкі. Таксама вясковыя камсамольцы выклікаліся ў гарады для ліквідацыі палітнепісьменнасці на казарменным становішчы [14, л. 79, 81–82].

Камсамольская палітасветпраца сярод рабочых юнакоў і дзяўчын з ліку членаў прафсаюзаў, выяўлялася ва ўцягванні іх у агульнаадукацыйныя школы, спартыўныя групы, экскурсіі, вечарыны і клубы, арганізацыю ячэек саюза па вытворчаму прынцыпу. У Мінску і Бабруйску былі створаны прафесійныя клубы для рабочага юнацтва. Уся гэта праца рабілася з максімальным выкарыстаннем сіл і сродкаў прафсаюзных органаў. Так, культкамісіі прафсаюзаў адлічвалі на яе пэўны працэнт са сваіх сум [17, л. 12–13].

На беларускіх тэрыторыях у складзе РСФСР у 1923 г. кіраўніцтва палітасветработай сярод маладога пакалення ажыццяўлялі ваенныя, бо

адпаведных прадстаўнікоў РКСМ у паветах не было з-за адсутнасці пайкоў і штатаў. Нягледзячы на гэта, у шэрагу паветаў палітасветпраца вялася актыўна, але ў першую чаргу, з-за зразумелай зацікаўленасці ваенных, яна была накіравана на дапрызыўнікоў. У выніку ліквідацыя палітнепісьменнасці сярод іх мела станоўчую дынаміку [18, л. 24, 28].

Маладзёжная палітасвета звязвалася з палітычнымі кампаніямі. Так, камсамольцы актыўна ажыццяўлялі дэкрэт аб выдаленні “шкоднай” літаратуры з бібліятэк [19, л. 18]. У Савецкай Беларусі было шырока разгорнута дасыланне прывітанняў У. Леніну, у якіх ад імя камсамольцаў, рабочай і сялянскай моладзі давалася абяцанне аддана выконваць заветы кампартыі [20, с. 2; 21, л. 48; 22, с. 136–137, 159, 163, 175–176; 23, л. 37; 24, л. 130]. У сувязі са смерцю У. Леніна КСМБ арганізаваў камсамольскія сходы, а 26 студзеня 1924 г. (у дзень пахавання правадыра) – шэсце юнакоў і дзяўчын у Мінску. Чарговыя нумары “Чырвонай змены”, “Маладога аратэга”, “Юнгер арбайтэра” цалкам былі прысвечаны У. Леніну, а тыраж гэтых газет павялічаны ў 2 разы [25, л. 4].

У пачатку 1924 г. назіраўся рост адпаведнасці ўсёй выхаваўчай працы камсамола БССР запытам і патрэбам рабоча-сялянскага юнацтва [26, л. 13; 27, л. 14].

Аднак сістэма маладзёжнай палітасветы не была канчаткова адладжана. Так, восенню 1924 г. у ЦК ЛКСМБ не было дакладных лічбаў па становішчы палітасветпрацы на месцах. Нават у гарадскіх арганізацыях саюза налічвалася да 75% палітнепісьменных. Пры гэтым асабліва слабым месцам было веданне сучаснай палітычнай сітуацыі. З-за дрэннай палітпадрыхтоўкі ў 1924 г. з 1-й на 2-ю ступень навучання былі пераведзены толькі ад 30 да 35% камсамольцаў, а з 2-й на 3-ю – ад 10% да 15%. Таму ў першай палове лістапада 1924 г. усе арганізацыі камсамола БССР былі падзелены на гурткі палітасветы (ўсяго іх налічвалася каля 30). У гарадах гурткі будаваліся па вытворчаму прынцыпу. Камсамольскія гурткі палітасветы ўцягнулі ў свой склад таксама значную колькасць іншай моладзі. Найбольш паспяхова працавалі гурткі 1-й катэгорыі. Іх наведванне складала 90%. Аднак заняткі ў гуртках адбываліся толькі раз у тыдзень, замест запланаваных 2-х разоў. Нават пры ЦК ЛКСМБ гурток палітасветы актыва не веў рэгулярнай працы з-за халатнасці і несур'ёзных адносін да яго саміх актывістаў. Таксама напрыканцы 1924 г. слабымі заставаліся партыйная праслойка сярод кіраўнікоў камсамольскіх палітасветгурткоў (у першую чаргу вясковых, асабліва ў Мінскім і Магілёўскім паветах), іх кваліфікацыя, а таксама сувязь гэтых гурткоў з грамадскім жыццём. Праграма вясковых палітгурткоў саюза цалкам сябе не апраўдала з-за цяжкасці. На вёсцы дзейнічалі і партыйныя шко-

лы-перасоўкі, якія ахоплівалі некаторую колькасць камсамольцаў, але не прыносілі асаблівай карысці. Да таго ж сістэма палітасветы была адарвана ад агульна-адукацыйнай падрыхтоўкі гурткоўцаў [28, л. 24–26; 29, л. 19–23].

Разам з тым, з глыбокай прапрацоўкай у камсамоле і ў звязцы з агульнай сістэмай усёй палітсаветы праводзіліся асноўныя палітычныя кампаніі: гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі і вызвалення Беларусі, камсамольскае раство, юбілей ЛКСМБ, ленинскія дні, "Не Керзону!", "Аб падзеях у Германіі" і інш. Адпаведныя матэрыялы друкаваліся ў "Чырвонай змене" і выходзілі як дадатак да "Маладога аратага" і "Камсамольскага вечара". У выніку гэтыя кампаніі мелі масавы характар сярод юнацтва (асабліва на вёсцы) [28, л. 29].

Ва ўсіх гарадах БССР працавалі прапагандысцкія калектывы, якія складаліся ў большасці з актыву ячэек і раённых камітэтаў (РК) камсамола рэспублікі. У некаторых мястэчках таксама існавалі прапагандысцкія калектывы. На вёсцы ва ўсіх акругах дзейнічалі раённыя, а ў некаторых акругах – куставыя прапагандысцкія калектывы, якія аб'ядноўвалі па 5-6 камсамольскіх ячэек у раёнах, дзе іх сетка была моцна раскідана. Раённымі куставымі прапагандысцкімі калектывамі было ахоплены 75 % вясковага камсамольскага актыву [29, л. 22]. Разам з тым, у працы некаторых прапагандысцкіх калектываў назіраліся пэўныя скрыўленні, але яны хутка выпраўляліся [28, л. 27].

Для ўцягвання ў практычную дзейнасць больш шырокага кола камсамольскіх актывістаў пры ўсіх прапагандысцкіх калектывах былі створаны секцыі (вясковая, палітасветная, дзіцячага руху, эканамічна-прававая). Ставіліся задачы рыхтаваць актывістаў з ліку юных працоўных горада і вёскі, вылучаць дзяўчын з гэтага асяроддзя ў бюро ячэек і камітэтаў, абавязкова навучаць актывістаў у партыйных ці камсамольскіх марксісцкіх гуртках [27, л. 21]. Ва ўсіх гарадах БССР былі створаны кабінеты камсамольскага актывіста, якія ў асноўным выдавалі дапаможныя палітасветныя матэрыялы. [28, л. 28]. Усё гэта сведчыць аб значнай увазе партыйнага і камсамольскага кіраўніцтва да паляпшэння і ўдасканалення маладзёжнай палітасветпрацы.

Неабходна адзначыць і своеасаблівы кіруючы склад палітасветработнікаў. Так, на 1 лістапада 1924 г. сярод 10 палітасветработнікаў акруговых камітэтаў (АК) ЛКСМБ было 3 сяляніны (30%), 7 служачых (70%), 3 беларусы (30%), 7 яўрэяў (70%), 2 члены КП(б)Б (20%), 8 кандыдатаў у члены КП(б)Б (80%) [28, л. 18]. Як бачым 2/3 гэтых палітасветработнікаў складалі яўрэі непарлетарскага паходжання і толькі 1/5 паўнапраўныя камуністы. Зразумела, што такі склад кіруючых работнікаў накладваў пэўны адбітак на характар і вынікі камсамольскай палітасветпрацы. У прыватнасці на яе ідэалагічную слабасць і пераважную арыентацыю на горад.

Увогуле шэраг галін палітасветпрацы недастаткова кіраваўся палітасветкамісіяй ЦК камсамола БССР (асабліва фізкультурная і дапрызыўная падрыхтоўка), культгала свечасовасць, адказнасць і дакладнасць пры выкананні яе заданняў [27, л. 13].

Да таго ж палітправерка паказала, што камсамольскія палітгурткі давалі толькі кніжныя веды, а не веды рэчаіснасці (многія камсамольцы не ведалі нават якія рэспублікі ўваходзяць у склад ССРСР). У членаў саюза адсутнічала цікаўнасць да газет і разуменне газетных паведамленняў, назіралася абыякавасць да бягучых падзей. Вясковыя ячэйкі ЛКСМБ раслі за кошт зусім палітычнанепісьменнага юнацтва, што не ўлічвалася пры палітасветрабце. Таму палітгурткі і аграгурткі на вёсцы праваліліся [27, л. 5; 30, л. 45].

Але, нягледзячы на ўсе хібы, палітасвета сярод камсамольцаў рэспублікі пашыралася. Так, калі ў пачатку 1924 г. ёй былі ахоплены 82 % членаў саюза, то ў 1925 г. – 90% [31, л. 45].

Зімой 1924–1925 гг. ЛКСМБ перайшоў да абноўленай сістэмнай палітвучобы. Палітасветпраца саюза вялася праз тры ўзроўні гурткоў. Палітгурткі 1-й катэгорыі прызначаліся для самых палітычнанепісьменных камсамольцаў, каб яны навучыліся разбірацца ў асноўных элементарных пытаннях грамадска-палітычнага жыцця ў адпаведнасці з палітыкай кампартыі. Палітгурткі 2-й катэгорыі ахоплівалі членаў саюза, якія маглі самастойна разбірацца ў асноўных элементарных пытаннях палітычнага жыцця краіны, і давалі веды па асновах мясцовай эканомікі, становішчы тэхнікі і яе развіцці; барацьбе класаў; палітыцы савецкай улады, кампартыі і камінтэрна ў сувязі з сучасным міжнародным становішчам; перспектывах партыйнага і савецкага будаўніцтва. Палітгурткі 3-й катэгорыі былі разлічаны на вывучэнне ленинізма найбольш падрыхтаванымі камсамольцамі. Веды палітгурткоўцаў напрыканцы заняткаў абавязкова правяраліся. Таксама з членаў саюза ўтвараліся добраахвотныя групы чытання на даму, для прапрацоўкі атрыманых у гуртках ведаў. Маса вясковых камсамольцаў была ахоплены палітгурткамі са спецыяльнай праграмай для вёскі і адпаведнымі групамі чытання [29, л. 18; 32, л. 15, 17–18, 24].

На Гомельшчыне ў гэты час палітасветпраца сярод моладзі ажыццяўлялася пераважна праз партшколы. У іх дзейнічалі ячэйкі РКСМ, якія шэфствавалі над мясцовымі вясковымі камсамольскімі ячэйкамі. Колькасць маладых людзей ва ўзросце ад 18 да 30 гадоў у асобных партшколах даходзіла да 87%, пры чым большасць навучэнцаў складалі яўрэі. Аднак туды не заўсёды накіроўвалі лепшыя кадры [33, л. 92; 34, л. 3–4, 19–20]. Як бачым, на Гомельшчыне сярод актывістаў палітасветы пераважала яўрэйскае юнацтва. Сама ж сістэма камсамольскай

палітасветы не была такой структурызаванай як у БССР і таксама мела пэўныя хібы.

У 1925 г. паляпшэнне эканамічнага становішча рабочых юнакоў і дзяўчын на грунце пад'ёму прамысловасці, шырокая дзейнасць усіх палітычных структур дзяржавы (у сувязі з курсам кампартыі на максімальнае ажыўленне іх працы), спрыялі росту імкнення юных рабочых да павышэння ўзроўню сваіх палітычных ведаў [35, л. 2].

Таму камсамол актывізаваў палітасветпрацу, выкарыстоўваў розныя яе формы, шмат у чым пераймаў вопыт кампартыі ў справе арганізацыі сістэмы палітычнага выхавання [36, с. 201].

Дзейнічалі сотні палітгурткоў, у тым ліку гурткі бягучай палітыкі для камсамольскіх актывістаў. У гарадах і буйных мястэчках БССР быў ажыццёўлены пераход на школьную сістэму палітасветы. У палітшколах 1-й ступені разам з праграмай і статутам ВЛКСМ, рашэннямі партыйных і камсамольскіх з'ездаў вывучалі геаграфію, рускую і беларускую мовы, бо многія камсамольцы не мелі нават пачатковай адукацыі. У палітшколах 2-й ступені навучаліся больш падрыхтаваныя члены саюза, якія вывучалі гісторыю кампартыі і камсамола, а таксама асобныя працы У. Леніна. Групы ў камсамольскіх палітшколах займаліся 2 разы на тыдзень, акрамя таго 1 раз у тыдзень збіралася група чытання. 3-я катэгорыя палітузроўню была перададзена ў партыйную сетку, бо камсамол з ёй не спраўляўся. Паступова стала традыцыйным вывучэнне ў палітшколах важнейшых партыйных рашэнняў, твораў К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Леніна. Палітасвета ўвязалася з курсам грамадазнаўства ў школах рабочай моладзі. У праграму палітшкол таксама былі ўключаны пытанні беларузнаўства. Заняткі ў іх ішлі на беларускай, рускай, яўрэйскай, польскай і латышскай мовах, што сведчыць аб імкненні да шырокага ахопу маладых людзей розных нацыянальнасцяў. На вёсцы палітасвета вялася праз партыйныя перасоўкі і часткова стацыянарныя партшколы, а таксама праз камсамольскія палітгурткі, якія займаліся на беларускай мове і збіраліся таксама двойчы на тыдзень. У дробных мястэчках з вялікай колькасцю камсамольцаў-яўрэяў гурткі працавалі на яўрэйскай, беларускай і рускай мовах. Асноўнымі метадамі заняткаў у сістэме палітасветы з'яўляліся бяседы і чыткі. Ва ўсіх акругах рэспублікі была праведзена падрыхтоўка кіраўнікоў палітасветы для гарадскіх палітшкол і вясковых палітгурткоў праз гарадскія, акруговыя і раённыя курсы [37, л. 66–68; 38, л. 33–34; 39, л. 12].

Канчаткова аформіліся і пачалі больш інтэнсіўную працу прапагандысцкія калектывы. Пры іх дзейнічалі семінары для эканамічных, аграрных і вясковых работнікаў, палітасветнікаў. Прапагандысцкія калектывы з семінарамі існавалі ў большасці акруг БССР [38, л. 36].

У выніку ў чэрвені 1925 г. сетка палітасветустаноў ЛКСМБ як мінімум задавальняла запыты камсамольцаў [30, л. 25].

Аднак хібамаі палітнавучання юнакоў і дзяўчын заставаліся недастаткова падрыхтаваны склад кіраўнікоў, частыя змены праграм, недахоп дапаможнікаў і іншай літаратуры, малое выкарыстанне газет (хаця ў камсамольскім друку спецыяльна для палітасветы рэгулярна змяшчаліся артыкулы на розныя тэмы). У БССР яшчэ мелася вельмі значная колькасць палітнеписьменных камсамольцаў (да 50% к лету 1925 г.), некаторыя з іх нават не бачылі розніцы паміж царскай эксплуатацыяй і савецкім ладам, многія несвядома адносіліся да палітнавучання [28, л. 7, 30; 35, л. 18; 38 л. 32; 39, л. 9; 40, л. 17].

На канец 1925 г. пры РК і АК камсамола рэспублікі працавалі 137 прапагандысцкіх калектываў (3542 чалавек). З іх 47 – пры ячэйках саюза і 85 – на рускай мове. Дзейнічалі таксама 456 палітгурткоў і палітшкол 1-й ступені (9188 чалавек), 142 палітшколы 2-й ступені (2758 чалавек), 13 палітшкол 3-й ступені (599 чалавек), яшчэ 2728 камсамольцаў былі ахоплены партыйнай палітсеткай. На вёсцы налічвалася 733 палітгурткі, 132 гурткі палітчытання і 2430 груп калектываўнага чытання [41, л. 2; 42, л. 1 – 2].

Як бачым, 68 % прапагандысцкіх калектываў працавалі на рускай мове. На вёсцы адсутнічала камсамольская школьная сетка палітадукацыі, там пераважалі палітгурткі і гурткі палітчытання. Частка камсамольцаў навучалася ў партыйнай сетцы палітасветы (але іх агульная колькасць складала ўсяго некалькі працэнтаў ад усіх членаў ЛКСМБ). Увогуле палітасветай было ахоплены менш паловы членаў саюза.

З 15 лістапада 1925 г. рэгулярнае вяшчанне на тэрыторыі БССР пачала радыёстанцыя ў Мінску. Гэта быў магутны сродак для агітацыйна-прапагандысцкай працы, які выкарыстоўваў і камсамол рэспублікі. Так, з 1926 г. "Чырвоная змена" пачала выходзіць і ў фармаце радыёгазеты. Да таго ж пры кіраўніцтве радыёстанцыі дзейнічаў савет, у які разам з прадстаўнікамі рэспубліканскага Галоўпалітасветкама, ЦК КП(б)Б, іншых дзяржаўных структур уваходзіў і прадстаўнік ЦК ЛКСМБ [43, с. 160–161; 44, л. 20].

У 1926 г. канчаткова аформілася сетка палітшкол камсамола БССР і большасць камсамольцаў была ахоплены палітнавучаннем. Асабліва актыўная праца на вёсцы вялася камсамольскімі гурткамі палітчытання. У выніку некалькі ўзрос працэнт паспяховасці палітасветы маладых сялян [31, л. 139; 45, л. 162; 46, л. 1; 47, л. 2].

У сувязі з пашырэннем сістэмы палітасветы камсамольцаў і юнацтва неабходна была вялікая колькасць прапагандыстаў. Таму з дапамогай камітэтаў КП(б)Б ствараліся акруговыя, гарадскія і раённыя курсы камсамольскіх прапагандыстаў, якія ў 1926 г. скончылі звыш 1 тыс. чалавек. Прапагандысты таксама павы-

шалі свае веды на пастаяннадзейнічаючых раённых семінарах [8, с. 150–151].

Разам з тым, захоўваліся і недахопы палітасветы: неаднародны склад слухачоў палітшкол па палітузроўні і агульным развіцці (у палітшколах нават меліся непісьменныя і малапісьменныя камсамольцы); слабы рост узроўня палітычных ведаў камсамольцаў (у тым ліку актывістаў); недастаткова здавальняючы матэрыяльны стан палітшкол; слабая цікаўнасць камсамольскіх ячэек да іх працы і кантролю навучання; разнабой у характары палітгурткоў у ВНУ і тэхнікумах; адсутнасць сувязі з грамадазнаўствам; малая колькасць партыйцаў сярод кіраўнікоў гарадскіх палітшкол, слабая іх метадычная падрыхтаванасць і частая змена; недавальняючы склад кіраўнікоў палітчытак на вёсцы; нізкі ўзровень падрыхтоўкі камсамольцаў-прапагандыстаў, асабліва на вёсцы; няпоўны ахоп навічкоў-камсамольцаў і слабы ахоп маладых сялян-адзіночак; незаважарэна праграмы ў шэрагу вясковых палітгурткоў з-за позняга выхаду асноўнага падручніка; непрыстасаванасць праграмы вясковых палітгурткоў да камсамольцаў з больш высокім палітузроўнем (часта адбывалася звычайнае механічнае завучванне гатовых формул і лозунгаў); слабая разгорнутасць на вёсцы груп калектыўнага чытання; недастатковая сувязь палітнавучання з пытаннямі сучаснай палітычнай сітуацыі ў горадзе і амаль поўная адсутнасць гэтай сувязі на вёсцы; слабое метадычнае кіраўніцтва палітасветаў; недахоп палітасветнай літаратуры і поўная яе адсутнасць на нацыянальных мовах; слабое развіццё палітычнай самаадукацыі ў горадзе і вёсцы [38, л. 35, 37; 48, л. 9, 22–24, 27; 47, л. 2–3; 49, л. 4].

Каб павысіць узровень падрыхтоўкі работнікаў камсамольскай палітасветы ЦК ВЛКСМ напрыканцы сакавіка 1926 г. выдаткаваў на іх перападрыхтоўку для ЛКСМБ 2600 руб. і для камсамола Гомельскай вобласці – 800 руб., а таксама ў жніўні накіраваў у БССР 15 перасоўных палітасветных школ (з іх 5 для нацменшасцей) і 4 перасоўныя палітасветныя школы – у Гомельскую вобласць [50, л. 18, 30–31]. Напрыканцы верасня 1926 г. з гэтай жа мэтай пры ЦК ЛКСМБ быў створаны гурток палітэканоміі і гістарычнага матэрыялізму [51, л. 91].

Усебеларуская нарада агітатараў-прапагандыстаў, якая адбылася 30 чэрвеня 1926 г. канстатвала развіццё сеткі камсамольскіх палітшкол у гарадах і буйных райцэнтрах, што забяспечвала больш планамерную і рэгулярную палітасвету ў гарадскіх камсамольскіх арганізацыях (у прыватнасці ўпершыню адбылося поўнае і планавае заканчэнне праграм палітадукацыі ў большай частцы гарадскіх палітшкол); большы працэнт паспяховасці вучняў палітшкол, узмацненне іх інтарэсу да вучобы; некаторы рост увязкі праграмы палітнавучання (асабліва там, дзе ў яе былі ўключаныя агульнаадукацыйныя прадме-

ты) з пытаннямі сучаснага палітычнага жыцця; ахоп большай часткі вясковых камсамольцаў палітвучобай праз палітгурткі і часткова праз сетку партшкол [47, л. 2].

На 1926/1927 навучальны год ЦК КП(б)Б для камсамола рэспублікі былі зацверджаны 33 палітшколы ў горадзе на 6 тыс. чалавек, 32 палітшколы ў буйных райцэнтрах на 3200 чалавек і 1435 палітгурткоў на вёсцы на 28 тыс. чалавек. На матэрыяльнае забяспячэнне гэтай сеткі было адпушчана 37 тыс. руб. Для падбору і перападрыхтоўкі кадраў камсамольскіх прапагандыстаў былі праведзены 2-тыднёвыя акруговыя курсы месчачковых прапагандыстаў і 100 раённых курсаў кіраўнікоў камсамольскіх палітчытак (2-тыднёвыя і 10-дзённыя), а ў значнай часткі гарадоў – вясчэрнія курсы [42, л. 3].

У выніку значна ўзрос ахоп камсамольцаў БССР сеткай партасветы ў горадзе і вёсцы (4524 члена саюза ці 11 % ад яго агульнага складу), некалькі ўзрос палітузровень вясковых камсамольцаў. Палепшыліся склад і падрыхтаванасць гарадскіх прапагандыстаў, а таксама павялічылася колькасць партыйцаў сярод іх (у Мінску і Віцебску – да 90 %). У рэспубліцы налічвалася 8 камсамольскіх школ-перасоўвак, вырасла колькасць палітгурткоў павышанага тыпу, асабліва на вёсцы. Пры палітшколах дзейнічалі газетныя гурткі, а таксама тэматычныя і бягучай палітыкі [52, л. 34; 53, л. 12; 54, л. 101; 55, л. 42; 56, л. 29].

У 1927/1928 навучальным годзе звыш 90% членаў ЛКСМБ рэгулярна займаліся ў палітшколах і палітгуртках, палепшыліся партыйны склад і агульная падрыхтоўка камсамольскіх прапагандыстаў [8, с. 150; 54, л. 100].

Аднак, нягледзячы на ўсе захады, адзначалася значная бягучасць і адсеў слухачоў палітшкол (да 40% па некаторых акругах), асабліва ў палітшколах 1-й і 2-й ступеняў. Гэта было звязана з тым, што камсамольцы часта механічна і фармальна залічваліся ў палітшколы, а таксама з ростам запатрабаванняў маладога пакалення да атрымання агульнаадукацыйных ведаў і якасці навучання. Хібама палітасветы заставаліся неадэкватныя памеры палітшкол: буйныя ці вельмі малыя (напрыклад, у Мінску была толькі адна палітшкола, а ў іншых месцах яны фактычна зводзіліся да простых палітгурткоў); наяўнасць у палітвучобе элементаў зубрысцікі; слабы ахоп палітвучобай вясковых камсамольцаў, асабліва з ліку сялян-адзіночак, на вёсцы пераважнай формай ахопу заставаліся гурткі палітчытак, з-за чаго была нізкай якасць палітвучобы, неглыбока разумелася палітыка кампартыі ў вёсцы; слабая падрыхтоўка і адказнасць кіраўнікоў вясковых палітгурткоў, частка з іх нават сама прапускала заняткі; слабая палітычна-выхаваўчая праца сярод моладзі на мастацкай вытворчасці, а таксама ў вёсцы; нізкі палітычны ўзровень масы камсамольцаў, у прыватнасці,

шараговыя члены саюза слаба засвойвалі пытанне аб будаўніцтве сацыялізму ў адной краіне; недахоп прапагандыстаў (асабліва на вёсцы), тым больш грунтоўна падрыхтаваных (адсутнічала іх планавая падрыхтоўка, у шэрагу месц семінары прапагандыстаў увогуле не працавалі); слабая ўвага да якасці агітацыйна-прапагандысцкай працы (ячэйкі камсамола слаба, а часта ўвогуле не надавалі ўвагі палітвучобе сваіх членаў, не кантралявалі гэта пытанне); палітасвета слаба ўвязвалася з рэчаіснасцю і часта не давала адказу на надзённыя пытанні агульнага становішча краіны; недахоп палітасветнай літаратуры, асабліва на нацыянальных мовах [42, л. 5; 45, л. 117; 54, л. 48; 57, л. 2–3; 58, л. 1; 59, л. 76].

У 1928 г. дзяржава і кампартыя ўзмацнілі ўвагу да палітычнай адукацыі юнага пакалення. Асабліва пільная ўвага была звернута на маладзёжныя газеты і часопісы. Сам І. Сталін трымаў іх пад асабістым кантролем і выказаў у друку свае меркаванні аб накіраванасці публікацый маладзёжных СМІ [60, с. 363–364]. Такую ўвагу можна растлумачыць абвастрэннем палітычнай барацьбы І. Сталіна з унутрыпартыйнай апазіцыяй.

Несумненна, што гэта паспрыяла пачатку з 1928 г. росту палітычнага ўзроўню юнакоў і дзяўчын БССР, асабліва ўцягнутых у гаспадарчае будаўніцтва [61, л. 1; 62, л. 129].

Такім чынам, кіраўніцтва кампартыі ў працы па палітасвецце юнакоў і дзяўчын у Савецкай Беларусі абапіралася на камсамольскія структуры.

На пачатковым этапе разглядаемага перыяду маладзёжная палітасветпраца вялася галоўным чынам на рускай мове, несістэматычна і выбарачна, не хапала паліткіраўнікоў, неабходных дапаможнікаў і фінансавых сродкаў. Ахоп палітасветай камсамольцаў і іншага юнацтва быў мізэрным, асабліва на вёсцы, узаемадзеянне з палітасветкамі і камітэтамі КП(б)Б не было належным чынам арганізавана.

Толькі ў 1923 г. становішча з маладзёжнай палітасветай пачало змяняцца, яна звязвалася з палітычнымі кампаніямі. КСМБ была распрацавана сістэма арганізацыі палітасветы камсамольцаў і маладога пакалення. На беларускіх тэрыторыях у складзе РСФСР кіраўніцтва палітасветработай сярод моладзі ажыццяўлялі ваенныя, бо адпаведных прадстаўнікоў РКСМ у паветах не было а-за адсутнасці пайкоў і штатаў.

У пачатку 1924 г. назіраўся рост адпаведнасці ўсёй выхаваўчай працы камсамола БССР запытам і патрэбам рабоча-сялянскага юнацтва. Аднак сістэма маладзёжнай палітасветы не была канчаткова адладжана. Яна яшчэ была ідэалагічна слабой і мела пераважную арыентацыю на горад. Таму значная ўвага партыйнага і камсамольскага кіраўніцтва надавалася паляпшэнню і ўдасканаленню маладзёжнай палітасветпрацы. У выніку, нягледзячы на ўсе

хібы, палітасвета сярод камсамольцаў рэспублікі пашыралася.

Зімой 1924–1925 гг. ЛКСМБ перайшоў да абноўленай сістэмнай палітвучобы. Палітасветпраца саюза вялася праз тры ўзроўні гурткоў са спецыяльнай праграмай для вёскі. На Гомельшчыне ў гэты час палітасветпраца сярод юнага пакалення ажыццяўлялася пераважна праз партшколы. Сама ж сістэма камсамольскай палітасветы там не была такой структурызаванай як у БССР і таксама мела пэўныя хібы.

У 1925 г. паляпшэнне эканамічнага становішча рабочых юнакоў і дзяўчын на грунце пад'ёму прамысловасці, ажыўленне дзейнасці ўсіх палітычных структур дзяржавы спрыялі росту імкнення юных рабочых да павышэння ўзроўню сваіх палітычных ведаў.

Таму камсамол актывізаваў палітасветпрацу, выкарыстоўваў розныя яе формы, у тым ліку радыёперадачы, шмат у чым пераймаў вопыт кампартыі ў справе арганізацыі сістэмы палітычнага выхавання. Увогуле КП(б)Б аказвала па меры магчымасці падтрымку і дапамогу гэтай камсамольскай дзейнасці. ЛКСМБ імкнуўся ахапіць палітасветпрацай шырокія колы юнацтва праз працу палітасветы на нацыянальных мовах і ўвязку яе з агульнаадукацыйнымі прадметамі. Канчаткова аформіліся і пачалі больш інтэнсіўную працу прапагандысцкія калектывы, якія складаліся галоўным чынам з камсамольцаў і пераважна працавалі на рускай мове.

Аднак у першай палове 1920-х гг. незадавальняючым быў матэрыяльны стан палітшкол. На вёсцы камсамольская школьная сетка палітадукацыі зусім адсутнічала, там пераважалі палітгурткі і гурткі палітчытак. Увогуле палітасветай было ахоплены менш паловы членаў саюза.

У 1926 г. канчаткова аформілася сетка палітшкол камсамола Савецкай Беларусі і большасць камсамольцаў была ахоплены палітнавучаннем. ЛКСМБ пачаў атрымліваць матэрыяльную падтрымку ў гэтай справе з боку ЦК ВЛКСМ.

У 1928 г. дзяржава і кампартыя ўзмацнілі ўвагу да палітычнай адукацыі юнага пакалення, асабліва на вёсцы. Гэта можна растлумачыць абвастрэннем палітычнай барацьбы І. Сталіна з унутрыпартыйнай апазіцыяй. Такая ўвага паспрыяла пачатку з 1928 г. росту палітычнага ўзроўню моладзі Савецкай Беларусі, асабліва ўцягнутай у гаспадарчае будаўніцтва.

Увогуле ў 1920-я гг. у Савецкай Беларусі адчуваўся недахоп падручнікаў і неабходнай дапаможнай літаратуры для палітасветы; не хапала паліткіраўнікоў, тэарэтычнай і метадычнай падрыхтоўка іх была слабой; назіраўся нізкі палітычны ўзровень масы камсамольцаў, у тым ліку пэўнай колькасці актывістаў; структуры камсамола недастаткова кантралявалі палітасветпрацу.

Аднак у цэлым 1921–1928 гг. былі этапам хоць і складанага, але паступальнага развіцця палітасветы моладзі.

**СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ**

1. Бюллетень официальных распоряжений и сообщений Витебского губернского политико-просветительного комитета. – 1921. – 20 апреля.
2. Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі (ДАРФ). – Ф. А-2313. Воп. 1. Спр. 154.
3. ДАРФ. – Ф. А-2313. Воп. 1. Спр. 251.
4. Расійскі дзяржаўны архіў сацыяльна-палітычнай гісторыі (РДАСПГ). – Ф. М-1. Воп. 23. Спр. 32.
5. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 7.
6. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 6.
7. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 7.
8. Очерки истории Ленинского комсомола Белоруссии. – Минск : Беларусь, 1975. – 536 с.
9. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 18.
10. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 12.
11. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 13.
12. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 15.
13. ДАРФ. – Ф. А-2313. Воп. 1. Спр. 293.
14. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 19.
15. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 29.
16. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 31.
17. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 23.
18. РДАСПГ. – Ф. М-1. Воп. 23. Спр. 171.
19. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 22.
20. Звезда. – 1923. – 23 марта.
21. НАРБ. – Ф. 359. Воп. 1. Спр. 48.
22. Письма трудящихся Белоруссии В. И. Ленину. 1917–1924. – Минск : Беларусь, 1980. – 206 с.
23. РДАСПГ. – Ф. 461. Воп. 1. Спр. 32917.
24. РДАСПГ. – Ф. 461. Воп. 1. Спр. 37929.
25. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 33.
26. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 26.
27. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 27.
28. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 37.
29. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 89.
30. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 51.
31. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 53.
32. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 30.
33. ДАРФ. – Ф. А-2313. Воп. 1. Спр. 86.
34. ДАРФ. – Ф. А-2313. Воп. 4. Спр. 156.
35. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 46.
36. Гісторыя Беларусі. – Мінск : Экаперспектыва, 2006. – Т. 5. – 613 с.
37. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 44.
38. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 54.
39. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 42.
40. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 133.
41. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 103.
42. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 251.
43. *Гужалоўскі, А. А.* Чырвоны аловак: нарысы па гісторыі цензуры ў БССР / А. А. Гужалоўскі. – Мінск : Рэдакцыя газеты "Звязда", 2012. – Кн. 1. – 304 с.
44. НАРБ. – Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 2014.
45. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 62.
46. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 274.
47. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 248.
48. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 420.
49. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 58.
50. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 249.
51. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 60.
52. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 66.
53. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 69.
54. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 358.
55. НАРБ. – Ф. 312. Воп. 1. Спр. 89.
56. НАРБ. – Ф. 291. Воп. 1. Спр. 59.
57. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 1. Спр. 252.
58. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 252.
59. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 359.
60. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – М., 1984. – Т. 4. – 575 с.
61. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 355.
62. НАРБ. – Ф. 63п. Воп. 2. Спр. 452.

Паступіў у рэдакцыю 07.06.2015 г.  
 Кантакты: Danilovich\_V@mail.ru  
 (Даніловіч Вячаслаў Віктаравіч)

**Danilovich V. V. ORGANIZATION OF YOUNG PEOPLE POLITICAL EDUCATION IN SOVIET BELARUS IN 1921–1928.**

*The article investigates the problem of political education of the youth in the Soviet Belarus in 1921–1928. It is alleged that the leadership of the Communist Party relied on the Komsomol structures involved in the political education of young people, but on the whole they did not sufficiently monitored that work. However, there were positive results in the organization and expansion of political education among the younger generation. In general the mentioned period is characterized by a complex though progressive development of youth political education.*

**Key words:** the Soviet Belarus, youth, political education, policy of the Communist Party, activities of the Komsomol (the All-Union Leninist Young Communist League).